

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА “КОВАЧ ПРОТИ УКРАЇНИ”

(Заява № 39424/02)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

7 лютого 2008 року

ОСТАТОЧНЕ

07/05/2008

Це рішення стане остаточним за обставин, викладених у п. 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Ковач проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли: Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*, Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert), Володимир Буткевич (Volodymyr Butkevych), Маргарита Цаца-Ніколовська (Margarita Tsatsa-Nikolovska), Хав'єр Боррего Боррего (Javier Borrego Borrego), Рената Ягер (Renate Jaeger), Марк Віллігер (Mark Villiger), *судді*, а також Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*, після наради за зачиненими дверима 15 січня 2008 року, постановляє таке рішення, винесене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 39424/02) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Миколою Миколайовичем Ковачем (далі — заявник) 17 жовтня 2002 року.
2. Заявника представляла Н. Петрова, адвокат, що практикує в Києві. Український уряд (далі — Уряд) представляв його Уповноважений — п. Юрій Зайцев.
3. 14 лютого 2006 року Суд вирішив повідомити Уряд про надходження заяви. Керуючись положеннями пункту 3 статті 29 Конвенції, Суд вирішив провести розгляд заяви по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

1. Події, у зв'язку з якими заявник звернувся згодом зі скаргами

4. Заявник балотувався кандидатом на виборах до Верховної Ради України, що відбувалися 31 березня 2002 року в одномандатному виборчому окрузі № 72 Закарпатської області.
5. Серед кандидатів, зареєстрованих у зазначеному виборчому окрузі, був пан Г., який на той час обіймав посаду голови Берегівської державної адміністрації Закарпатської області.
6. 13 і 28 березня 2002 року в місцевих угорськомовних газетах «Берег-інфо» та «Карпаті Ігор Со» було опубліковано таке звернення до виборців:

«Ми твердо переконані, що ті, хто підтримуватиме кандидатуру пана Г. на виборах у неділю, можуть зробити це з чистим сумлінням, виразивши йому свою довіру та сподівання на те, що він забезпечить найкраще майбутнє для нашої країни. Він — єдиний кандидат, який поважає інтереси всіх та здатний представляти і захищати ці інтереси на найвищому рівні. Він — дієва людина, яка ніколи не зловживатиме вашою довірою і яка зробить усе можливе, аби зберегти підтримку виборців у майбутньому».

7. Під зверненням були підписи багатьох людей, серед них і підписи пані Д., секретаря окружної виборчої комісії виборчого округу № 72, і пана О., голови зазначеної комісії.
8. 31 березня 2002 року відбулися вибори до Верховної Ради України. Під час виборів спостерігачка від пана Г. на виборчій дільниці № 14 виборчого округу № 72 склала акт про те, що вона побачила, як невідома особа вкинула до виборчої скриньки кілька виборчих бюлетенів (на її думку, їх було сім). Акт був підписаний двома виборцями. Спостерігачі від пана Г. на виборчих дільницях № 45 і № 58 склали акти про аналогічні порушення виборчого права, стверджуючи, що вони бачили відповідно п'ять і десять бюлетенів, незаконно вкинутих до виборчої скриньки.

9. За попереднім підрахунком голосів, здійсненим за допомогою комп'ютерної системи, заявник отримав 33 567 голосів виборців, а його головний опонент пан Г. — 33 524. За результатами голосування на виборчій дільниці № 14 заявник отримав 537 голосів, тоді як пан Г.— 291 голос із загальної кількості (1570) голосів, відданих на цій дільниці. На виборчій дільниці № 45 із 1244 виборців 711 проголосували за заявника і 372 — за його опонента. На виборчій дільниці № 58 із 830 виборців, які взяли участь у голосуванні, за заявника проголосували 475, а за пана Г.— 219. На виборчій дільниці № 67 із 1480 виборців 765 віддали свої голоси за заявника і 387 — за його опонента. Загалом за результатами підрахунку голосів на зазначених чотирьох виборчих дільницях заявник набрав 2488 голосів, тоді як пан Г.— 1269.

10. Рішенням № 36 від 2 квітня 2002 року окружна виборча комісія виборчого округу № 72, з огляду на подані спостерігачами від пана Г. акти, які згадувалися раніше, оголосила підсумки голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45 і 58 недійсними у зв'язку з виявленими серйозними порушеннями виборчого законодавства. Було також встановлено, що в ніч на 1 квітня 2002 року після закриття виборчих дільниць і завершення підрахунку голосів члени дільничної виборчої комісії виборчої дільниці № 67 незаконно відкрили опломбоване приміщення цієї дільниці та вилучили оригінали протоколів голосування і кілька недійсних виборчих бюлетенів. Наступного дня голова дільничної виборчої комісії приніс ці протоколи та виборчі бюлетені до окружної виборчої комісії, не давши жодних пояснень щодо зазначених дій. Тому підсумки голосування по виборчій дільниці № 67 було оголошено недійсними. Того самого дня заявник оскаржив це рішення до Центральної виборчої комісії (далі — ЦВК).

11. Рішенням № 37 окружна виборча комісія виборчого округу № 72 оголосила остаточні підсумки голосування, згідно з якими заявник одержав 31 079, а пан Г.— 32 255 голосів виборців. Такий результат відповідав цифрам, наведеним у протоколі про зазначений вище попередній підрахунок голосів виборців з врахуванням голосів по виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67. Таким чином, пана Г. було оголошено обраним до парламенту по цьому виборчому округу.

2. Оскарження рішень про скасування результатів голосування на чотирьох виборчих дільницях

12. 3 квітня 2002 року голови та члени дільничних виборчих комісій виборчих дільниць №№ 14, 45, 58 і 67 надіслали голові ЦВК заяви про те, що ніхто з офіційних спостерігачів не вказував їм на порушення виборчого законодавства під час голосування чи підрахунку голосів і що документи, подані спостерігачами, у яких вони скаржилися на порушення, були складені вже після підрахунку голосів, «результати якого не задовольняли одного з кандидатів».

13. Розглянувши скаргу заявника від 2 квітня 2002 року, ЦВК ухвалила рішення № 750 від 5 квітня 2002 року, яким скасувала рішення № 36 і зобов'язала окружну виборчу комісію виборчого округу № 72 надати вмотивоване рішення про підсумки голосування на чотирьох виборчих дільницях, про які йшлося у скарзі. Посилаючись на частину першу статті 70 Закону України «Про вибори народних депутатів України», ЦВК встановила, що оскаржуване рішення належним чином не обґрунтоване і що немає переконливих доказів того, що стверджувані порушення справді мали місце, або доказів достовірності твердження про те, що кількість бюлетенів, незаконно вкинутих до скриньок для голосування, перевищила десять відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на кожній із цих виборчих дільниць.

14. На засіданні 6 квітня 2002 року окружна виборча комісія виборчого округу № 72 більшістю голосів (дев'ять проти двох, троє утрималися) ухвалила рішення № 40 і № 41, якими визнала голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 недійсним з тих самих

причин, що й раніше. У цих рішеннях окружна виборча комісія, зокрема, послалася на те, що згідно з пунктом 12 статті 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним могло бути також прийняте в разі виявлення «інших обставин [на додаток до тих, що перелічені у статті 70 цього закону], внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців». Комісія також зазначила, що, оскільки у статті 72 Закону ці «інші обставини» не перелічені, визначення наявності таких обставин належить до виключної компетенції окружної виборчої комісії. Підсумовуючи, окружна виборча комісія виборчого округу № 72 зазначила, що встановлені нею порушення та порушення, на які вказали спостерігачі, можна вважати «іншими обставинами», які унеможливають встановлення результатів волевиявлення виборців.

15. 9 квітня 2002 року заявник подав скаргу, в якій оспорив рішення № 40 і № 41 від 6 квітня 2002 року. Він стверджував, що окружна виборча комісія не виконала вказівок, які містилися в рішенні ЦВК від 5 квітня 2002 року стосовно необхідності надання достатнього обґрунтування.

16. Рішенням № 858 від 12 квітня 2002 року ЦВК відхилила скаргу заявника від 9 квітня 2002 року на тій підставі, що згідно зі статтею 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» питання щодо наявності «інших обставин», внаслідок яких голосування оголошується недійсним, вирішує окружна виборча комісія.

17. Заявник оскаржив це рішення до Верховного Суду України, який рішенням від 24 квітня 2002 року визнав висновки ЦВК правомірними, зокрема в частині визнання виключної компетенції окружних виборчих комісій визначати наявність або відсутність «інших обставин», передбачених статтею 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» 2001 року.

3. Скарги стосовно решти стверджуваних порушень виборчого закону

18. 3 квітня 2002 року пан В., спостерігач від заявника, у присутності спостерігачів від інших кандидатів у народні депутати, голови окружної виборчої комісії виборчого округу № 72 та двох її членів, склав акт про виявлене порушення виборчого закону. В акті стверджувалося про невідповідність умов роботи дільничної виборчої комісії, яка розміщувалася у підвальному приміщенні будівлі державної адміністрації міста Берегове, встановленим вимогам щодо забезпечення цілісності та схоронності виборчих бюлетенів, оскільки, зокрема, двері та шафи для зберігання документів не опломбовувалися, а на одних дверях навіть не було замка.

19. 5 квітня 2002 року заявник подав до ЦВК скаргу на рішення № 37 від 2 квітня 2002 року, яким пана Г. було оголошено переможцем за підсумками голосування у виборчому окрузі № 72.

20. 7 квітня 2002 року, з огляду на рішення ЦВК № 750 (див. пункт 13 вище), було проведено перерахунок голосів на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67. За результатами перерахунку окружна виборча комісія виборчого округу № 72 склала уточнений протокол голосування від 7 квітня 2002 року. Наведені в ньому результати голосування у виборчому окрузі були такими самими, як і в рішенні № 37.

21. Того самого дня член окружної виборчої комісії, разом із двома спостерігачами від двох кандидатів, які програвали за набраною кількістю голосів, підготували листа до ЦВК, у якому заявили, що дільнична виборча комісія дільниці № 67 не опломбувала пакети з виборчими бюлетенями, що деякі з цих бюлетенів пошкоджені і що, з огляду на ці обставини, не можна було виключати можливість доступу до бюлетенів з боку сторонніх осіб перед перерахунком голосів.

22. 14 квітня 2002 року окружна виборча комісія склала виправлений протокол про результати голосування у виборчому окрузі № 72 (див. пункт 27 нижче).

23. Того самого дня заступник голови разом із трьома членами дільничної виборчої комісії дільниці № 67 склали листа до ЦВК, у якому заявили, що на порушення закону заступник голови і секретар окружної виборчої комісії в супроводі чотирьох посадових осіб з міської ради та державної адміністрації, які виконували функції спостерігачів від пана Г., прийшли до авторів цього листа додому і прохали підписати виправлений протокол голосування. Особи, які підписали цього листа, висловили сумнів стосовно достовірності цифр, наведених у протоколі від 14 квітня 2002 року.

24. 15 квітня 2002 року виправлені протоколи голосування було надіслано до ЦВК.

25. 16 квітня 2002 року заявник подав скаргу до ЦВК, вимагаючи визнати протокол від 14 квітня 2002 року недійсним. Посилаючись на звернення до виборців, опубліковане 13 і 28 березня 2002 року в газетах «Берег-інфо» та «Карпаті Ігоз Со», він критично оцінив той факт, що голова і секретар виборчої комісії взяли участь у виборчій кампанії, агітуючи за його опонента. Він також зазначив, що умови, в яких зберігалися матеріали голосування, та виготовлений новий протокол голосування породжують сумніви щодо правильності підсумків голосування після здійсненого 7 квітня 2002 року перерахунку голосів.

26. Листом від 18 квітня 2002 року окружна виборча комісія поінформувала ЦВК про те, що відповідно до вказівок ГУ МВС України в Закарпатській області приміщення комісії надійно охороняється і що жодних незаконних вторгнень у приміщення не встановлено.

27. Розглянувши скарги заявника від 5 і 16 квітня, ЦВК відхилила їх своїм рішенням від 18 квітня 2002 року. ЦВК зазначила, що протокол голосування, складений після перерахунку голосів 7 квітня 2002 року, не містить певних даних, зокрема кількості недійсних бюлетенів, і що у виправленому протоколі від 14 квітня 2002 року цей недолік було усунуто. ЦВК також зазначила, що рішення № 37 від 2 квітня 2002 року — законне і чинне, якщо враховувати те, що згідно з виправленим протоколом голосування пан Г. отримав найбільшу кількість голосів. Поза тим, не було виявлено ніяких ознак того, що спосіб, у який було організовано перерахунок голосів, позначився на точності результатів голосування. У цьому зв'язку ЦВК послалася на лист окружної виборчої комісії виборчого округу № 72 від 18 квітня 2002 року стосовно надійності охорони приміщення окружної виборчої комісії. Підсумовуючи, ЦВК зазначила, що заявник не навів ніяких підстав, передбачених Законом «Про вибори народних депутатів України», для усунення з посади голови та секретаря окружної виборчої комісії.

28. Заявник оскаржив це рішення до Верховного Суду України, який рішенням від 22 квітня 2002 року відхилив його скаргу. Суд визнав, що ЦВК ухвалила рішення від 18 квітня 2002 року, не виходячи за межі своєї компетенції та у спосіб, передбачений національним законодавством.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція України

29. Відповідна стаття Конституції України передбачає:

С т а т т я 76

«...Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років...»

B. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001 року (чинний у відповідний час)

30. На час подій у справі виборчу систему в Україні регулювала стаття 1 цього Закону. Закон передбачав проведення виборів народних депутатів за змішаною (пропорційно-

мажоритарною) системою, згідно з якою 225 із 450 депутатів Верховної Ради (українського однопалатного парламенту) обиралися в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою відносної («простої») більшості (див. справу «Суховецький проти України» (*Sukhovetskyu v. Ukraine*), № 13716/02, *ECHR* 2006-...), а решту 225 депутатських місць посідали депутати, обрані за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій (див. справу «Мельниченко проти України» (*Melnychenko v. Ukraine*), № 17707/02, *ECHR* 2004-X).

31. Згідно зі статтею 18 цього Закону система виборчих комісій складалася з ЦВК, окружних виборчих комісій та дільничних виборчих комісій. Кожний виборчий округ складався з кількох виборчих дільниць.

32. Згідно зі статтею 29 Закону кандидати в депутати мали право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій до виборчої комісії вищого рівня або до суду. Виборча комісія вищого рівня на підставі скарги, рішення суду або з власної ініціативи могла скасувати рішення виборчої комісії нижчого рівня та прийняти рішення по суті питання або зобов'язати виборчу комісію нижчого рівня повторно розглянути порушене питання. Рішення, дії чи бездіяльність ЦВК могли бути оскаржені до Верховного Суду.

33. Стаття 70 Закону визначала порядок визнання дільничною виборчою комісією голосування на виборчій дільниці недійсним.

У пункті 1 цієї статті зазначено:

«Дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці ... недійсним у разі встановлення нею порушень вимог цього Закону, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців. Дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці недійсним за наявності лише таких обставин:

1) незаконного голосування (вкидання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою...; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців по виборчій дільниці або включені до нього безпідставно; голосування особою більше ніж один раз) у кількості, що перевищує 10 відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці у відповідному окрузі;

2) знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок), що унеможливило встановлення змісту виборчих бюлетенів, якщо кількість цих бюлетенів перевищує 10 відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці у відповідному окрузі;

3) виявлення у виборчих скриньках виборчих бюлетенів у кількості, що перевищує більше ніж на 10 відсотків кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці у відповідному окрузі».

34. Стаття 72 Закону регулювала порядок розгляду документів дільничних виборчих комісій окружною виборчою комісією.

Пункт 12 цієї статті передбачає:

«У разі виявлення окружною виборчою комісією на відповідній виборчій дільниці обставин, зазначених у частині першій статті 70 цього Закону, чи інших обставин, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців на виборчій дільниці, окружна виборча комісія може прийняти рішення про визнання голосування на виборчій дільниці ... недійсним».

35. Закон «Про вибори народних депутатів України» 2004 року (з поправками, внесеними 7 липня 2005 року) передбачає вибори народних депутатів на засадах пропорційного представництва.

Стаття 90 Закону 2004 року уповноважує дільничну виборчу комісію визнати голосування на

виборчій дільниці недійсним у разі виявлення фактів незаконного голосування у кількості, що перевищує десять відсотків кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці.

Згідно зі статтею 92 окружна виборча комісія може прийняти рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним лише у разі виявлення при повторному підрахунку голосів виборців на відповідній виборчій дільниці обставин, зазначених у частині першій статті 90 цього Закону, або виявлення фактів навмисного створення перешкод у здійсненні повноважень членами виборчих комісій чи спостерігачами від кандидатів.

ЩОДО ПРАВА

I. РАМКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

36. Суд зазначає, що після направлення заяви на комунікацію з Урядом та у відповідь на заперечення Уряду щодо прийнятності та суті заяви заявник подав додаткові скарги, згідно з якими під час виборчої кампанії заявник та його прихильники постійно зазнавали утисків з боку органів влади. Заявник також скаржився, що його головний опонент — пан Г. використовував свої службові повноваження начальника Берегівської державної адміністрації, щоб впливати на виборчу кампанію та результати виборів.

37. Уряд ці скарги не коментував.

38. На думку Суду, за своїм загальним змістом нові скарги пов'язані з цією справою, але не є доопрацюванням скарги, поданої заявником до Суду на самому початку, в якій стверджується лише про несправедливість порядку підрахунку голосів у виборчому окрузі № 72 під час виборів до Верховної Ради України у 2002 році. Тому Суд вважає, що тепер недоцільно окремо розглядати ці питання в контексті поданої заяви (див., зокрема, справи «*Пірянник проти України*» (*Piryanyk v. Ukraine*), № 75788/01, п. 20, від 19 квітня 2005 року, та «*Ляшко проти України*» (*Lyashko v. Ukraine*), № 21040/02, п. 29, від 10 серпня 2006 року).

II. ЩОДО СТВЕРДЖУВАНОВОГО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

39. Заявник скаржився, що умови, за якими проводилися вибори у виборчому окрузі № 72, не забезпечували вільного вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Зокрема, він скаржився на визнання недійсним голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 і заявляв про несправедливість подальшого перерахунку голосів. Він також скаржився на те, що голова і секретар виборчої комісії помістили в місцевій газеті звернення до виборців, тим самим засвідчивши, що вони не були безсторонніми. Заявник посилався на статтю 3 Першого протоколу, яка передбачає:

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».

A. Щодо прийнятності

40. Уряд стверджував, що заявник взагалі не вичерпав національних засобів юридичного захисту, як цього вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції. Хоча Конвенція та протоколи до неї становлять частину законодавства України, заявник не звертався ані до ЦВК, ані до Верховного Суду зі скаргами на порушення положень Конвенції.

41. Заявник із цим не погоджувався.

42. Згідно з вимогою вичерпання національних засобів юридичного захисту, скарги, які особа має намір заявити згодом на міжнародному рівні, спочатку повинні розглянути національні суди, принаймні по суті та з дотриманням формальних вимог і строків, встановлених

національним законодавством (див. справу «*Azinas проти Кіпру*» (*Azinas v. Cyprus*), [GC], № 56679/00, п. 38, *ECHR* 2004-III). Не заперечувався той факт, що заявник звернувся до ЦВК і згодом до Верховного Суду зі скаргами на визнання недійсним голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 та на стверджуваних несправедливостях перерахунку голосів 7 квітня 2002 року. Отже, ці питання було в повному обсязі порушено перед національними органами. Уряд не посилався на те, що ті чи інші національні норми вимагали посилання на Конвенцію, і не стверджував про те, що додаткове посилання на статтю 3 Першого протоколу до Конвенції якимсь чином вплинуло б на розгляд чи результат вирішення справи в ЦВК або Верховному Суді. Отже, Суд вважає, що заявник належним чином подав ці скарги до національних органів, і відхиляє заперечення Уряду.

43. Суд вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, а також зазначає, що вони не є неприйнятними на якихось інших підставах. Отже, Суд має оголосити їх прийнятними.

44. Стосовно скарги заявника на оприлюднення в місцевій газеті звернення до виборців, підписаного головою і секретарем окружної виборчої комісії виборчого округу № 72, Уряд стверджував, що заявник не вичерпав відповідних національних засобів юридичного захисту, оскільки не звернувся з цією скаргою до ЦВК і Верховного Суду. Заявник стверджував, що це питання він порушив у своїй заяві до ЦВК від 16 квітня 2002 року. Якщо та заява стосувалася виключно цього питання, тоді Суд має сумніви щодо того, чи можна вважати заяву до ЦВК без подальшого звернення до Верховного Суду достатньою для того, щоб стверджувати про вичерпання національних засобів юридичного захисту. Однак, беручи до уваги факти цієї справи, в якій твердження про упередженість голови і секретаря виборчої комісії тісно пов'язане з іншими аспектами скарги заявника про порушення його права на вільні вибори, Суд вважає за доцільне долучити заперечення Уряду до суті справи. Ця скарга не є непринятною на якихось інших підставах, тому Суд має оголосити її прийнятною.

В. Щодо суті

1. Подання сторін

45. Заявник стверджував, що на виборах він одержав більше голосів, ніж його опонент, але, незважаючи на це, його позбавили можливості бути обраним до парламенту через несправедливий порядок підрахунку голосів у зв'язку з необмеженою свободою розсуду окружної виборчої комісії.

46. Уряд стверджував, що під час виборів у виборчому окрузі № 72 не було серйозних порушень виборчого закону, а про ті порушення, які мали місце, належним чином і оперативно доповідалося, і вони були усунені ЦВК.

47. За інформацією Уряду розрив між двома кандидатами, заявником і паном Г., був незначним, і навіть невелика кількість голосів могла схилити терези на бік того чи іншого кандидата. Уряд стверджував: той факт, що так звані «втрачені голоси» — явище, яке притаманне не лише Україні, а існує і в інших виборчих системах,— вплинули на підсумок виборів у виборчому окрузі № 72, не можна оцінювати як свідчення неспроможності держави «забезпечити вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу». Далі Уряд посилався на те, що окружна виборча комісія виборчого округу № 72 дійшла обґрунтованого висновку, що порушення виборчого закону, які мали місце під час голосування на згадуваних чотирьох дільницях, послужили перешкодою для встановлення результатів волевиявлення виборців. Цей висновок перевірявся в ЦВК і Верховному Суді, і вони визнали його законність і обґрунтованість.

2. Оцінка Суду

48. На перший погляд видається, що право, гарантоване статтею 3 Першого протоколу, відрізняється від інших прав, які передбачає Конвенція та протоколи до неї, оскільки воно

сформульоване не як конкретне право чи свобода, а як зобов'язання Високої Договірної Сторони забезпечити вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Але, взявши до уваги матеріали з підготовки тексту статті 3 зазначеного протоколу та тлумачення цього положення в контексті Конвенції загалом, Суд встановив, що ця стаття гарантує права особи, включаючи право голосу та право балотуватися на виборах (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «*Матьє)Моен і Клерфет проти Бельгії*» (*Mathieu)Mohin and Clerfayt v. Belgium*) від 2 березня 1987 року, серія А, № 113, сс. 22–23, пп. 46–51; справу «*Герст проти Сполученого Королівства*» (№ 2) (*Hirst v. the United Kingdom (No. 2)*) [GC], № 74025/01, пп. 56–57, *ECHR* 2005-IX; і нещодавнє рішення у справі «*Жданок проти Латвії*» (*Zdanoka v. Latvia*), № 58278/00, п. 102, від 16 березня 2006 року). Крім того, Суд уже визнав, що ця стаття гарантує право громадянина висувати свою кандидатуру на виборах і, в разі обрання, обіймати посаду народного депутата (див. справу «*Лікуре) зос проти Греції*» (*Lykourezos v. Greece*), № 33554/03, п. 50, *ECHR* 2006-...).

49. Права, гарантовані статтею 3 Першого протоколу, мають вирішальне значення для зміцнення і збереження засад ефективної та дієвої демократії, побудованої на принципі верховенства права. Але ці права не є абсолютними. Можуть існувати «опосередковано встановлені» обмеження цього права, і Договірні держави повинні користуватися певною свободою розсуду в цій сфері. Договірним державам надається широка свобода розсуду у вирішенні цих питань, але за умови забезпечення ними рівності всіх громадян у здійсненні цього права. Однак це не означає, що всі голоси повинні обов'язково мати однакову вагу при підбитті результатів виборів і що всі кандидати повинні мати рівні шанси на перемогу. Отже, у жодній виборчій системі не можна виключити можливість «утрачених голосів» (див. згадане вище рішення у справі «*Матьє)Моен і Клерфет проти Бельгії*», п. 54).

50. Проте на Суд, як на останню інстанцію, покладено завдання визначити, чи було дотримано вимоги статті 3 Першого протоколу; при цьому Суд має переконатися, що існуючі умови не обмежують зазначених прав до тієї міри, яка підриває саму їхню суть і позбавляє їх дієвості; що такі умови встановлено на досягнення легітимної мети; і що застосовані заходи не є непропорційними (див. справу «*Лабіта проти Італії*» (*Labita v. Italy*), [GC] № 26772/95, п. 201, *ECHR* 2000-IV). Будь-яке відхилення від принципу загального виборчого права породжує ризик підриву демократичної легітимності обраного таким чином законодавчого органу та законів, які він приймає. Отже, виключення будь-якої групи або категорії громадян не повинно суперечити основним цілям статті 3 Першого протоколу (див. справу «*Суховецький проти України*» (*Sukhovetskyu v. Ukraine*), № 13716/02, п. 52, *ECHR* 2006-...).

51. Заявник у цій справі скаржить на спосіб, у який здійснювався підрахунок голосів у виборчому окрузі, в якому його було зареєстровано кандидатом у народні депутати. Зокрема, він стверджував, що рішення про визнання недійсним голосування на виборчих дільницях № № 14, 45, 58 і 67 були несправедливими і необґрунтованими.

52. Уряд, посилаючись на неможливість уникнення «втрачених голосів», стверджував, що оскаржувані рішення окружної виборчої комісії виборчого округу № 72 мали на меті усунути негативні наслідки порушення виборчого права для вільного вибору виборців. Суд має сумніви стосовно того, що практику незарахування всіх голосів, відданих на виборчій дільниці, на якій мали місце порушення, яким би не був обсяг таких порушень та їхні наслідки для результатів виборів у цьому виборчому окрузі, можна взагалі вважати такою, що служить легітимній меті для цілей статті 3 Першого протоколу. Однак Суд не зобов'язаний формулювати остаточну думку щодо цього питання, з огляду на висновки, наведені нижче.

53. Предмет і мета Конвенції як інструменту захисту прав людини потребують такого тлумачення і застосування її положень, завдяки яким гарантовані нею права були б не теоретичними чи ілюзорними, а практичними та ефективними (див., наприклад, рішення у

справі «Об'єднана Комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*), від 30 січня 1998 року, *Reports* 1998-I, сс. 18–19, п. 33; і «Шассанью та інші проти Франції» (*Chassagnou and Others v. France*) [GC], №№ 25088/94, 28331/95 і 28443/95, п. 100, *ECHR* 1999-III).

54. У справі «Подкользіна проти Латвії» Суд повторив, що право висувати свою кандидатуру на виборах, яке гарантує стаття 3 Першого протоколу і яке є невід'ємним складником поняття справжнього демократичного режиму, було б ілюзорним, якби особу в будь-який момент можна було свавільно позбавити цього права. Отже, хоча в абстрактному сенсі держави справді користуються широкою свободою самостійного оцінювання при визначенні критеріїв обрання кандидата, принцип забезпечення ефективності прав вимагає, щоб висновок про незадоволення кандидатом таких критеріїв відповідав низці умов, призначених виключати ухвалення свавільних рішень. Зокрема, такий висновок має ухвалювати орган, який може забезпечувати мінімальні гарантії своєї безсторонності. Дискреційні повноваження такого органу також не повинні бути необмежено широкими; вони мають з достатньою чіткістю обмежуватися положеннями національного закону. Нарешті, порядок оголошення кандидата таким, що не відповідає відповідним критеріям, має забезпечувати ухвалення справедливого та об'єктивного рішення і запобігання зловживанням владою з боку відповідного органу (*Podkolzina v. Latvia*, № 46726/99, п. 35, *ECHR* 2002-II).

55. Справа, що розглядається, стосується не критеріїв обрання кандидата як таких, а того способу, в який відповідні національні органи переглядали підсумки голосування. Свобода держави щодо самостійного оцінювання в цій сфері також є широкою, але вона не може звільнити Суд від обов'язку перевірити, чи було відповідне рішення свавільним.

56. Наприклад, у двох передніх справах (див. рішення Комісії «*I. Z. проти Греції*» (*I. Z. v. Greece*) від 28 лютого 1994 року, № 18997/91, *Decisions and Reports* (DR) та ухвалу у справі «*Бабенко проти України*» (*Babenko v. Ukraine*), № 43476/98, від 4 травня 1999 року) конвенційні органи розглядали скарги кандидатів, яких не було обрано, на несправедливість виборчого процесу. Ці скарги було відхилено, оскільки за відсутності реальної шкоди підбиттю підсумків виборів, про які йшлося, оскаржувана ситуація не становила втручання у вільне волевиявлення народу. Але такий підхід не можна застосувати у справі, що розглядається, оскільки — і з цим Уряд погодився у своїх зауваженнях — скасування результатів голосування на відповідних чотирьох виборчих дільницях призвело безпосередньо до визнання пана Г., а не заявника, переможцем на виборах.

57. Закон «Про вибори народних депутатів України» 2001 року передбачав, що голосування на виборчій дільниці могло бути визнане недійсним на підставах, викладених у статті 70, або, як альтернатива, з огляду на «інші обставини», передбачені статтею 72, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців (див. пункти 33 і 34 вище).

58. У статті 70 цього Закону конкретно йшлося про ситуацію, коли виявлялося, що одна особа проголосувала більше ніж один раз; згідно з цим положенням голосування на виборчій дільниці могло бути визнане недійсним лише в разі, якщо кількість зіпсованих бюлетенів перевищувала 10 відсотків від загальної кількості поданих голосів. Щодо статті 72 слід зазначити, що не існувало жодного законодавчого положення чи національної практики, що пояснювали б, які саме чинники можна вважати «іншими обставинами». Зокрема, незрозуміло, чи слід було вважати «іншими обставинами» ті, які не були передбачені статтею 70, і чи давало це можливість виборчим комісіям та судам (у разі оскарження таких рішень до судів) обійти формулювання статті 70 через тлумачення «інших обставин» як таких, що включають обставини, передбачені цим положенням. Крім того, у статті 70 перелічено події, виникнення яких під час виборів могло призвести до визнання голосування недійсним, тоді

як положення статті 72 регулювали порядок розгляду протоколів голосування і не мали безпосереднього стосунку до таких подій.

59. Відсутність чіткості у формулюваннях статті 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» 2001 року та потенційні ризики, які для здійснення виборчих прав могли виникати із тлумачення цієї статті національними органами, вимагали від них особливої остороги. Проте окружна виборча комісія у своїх рішеннях № 40 і № 41 послалася лише на свої попередні рішення, зазначивши, що порушення, виявлені спостерігачами, становлять «інші обставини», які унеможливають встановлення результатів волевиявлення виборців. У попередньому рішенні № 36, на яке послалася комісія, зазначено, що вкидання кількох недійсних бюлетенів, засвідчене спостерігачами від пана Г. на виборчих дільницях №№ 14, 45 і 58, і той факт, що члени дільничної виборчої комісії відкрили опломбоване приміщення виборчої дільниці № 67 і вилучили протоколи голосування та кілька недійсних виборчих бюлетенів (див. пункт 10 вище), послужили достатньою підставою для визнання недійсними всіх бюлетенів, укинутих на цих дільницях.

60. Ані в цих рішеннях, ані в пізніших рішеннях, ухвалених Центральною виборчою комісією і Верховним Судом, питання колізії між положеннями статті 70 і статті 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» 2001 року не розглядалося, так само як і питання достовірності інформації від тих чи інших учасників виборчого процесу. Крім того, жодне з цих рішень не містило пояснення щодо того, чому (особливо у світлі статті 70) виявлені порушення заплутали підсумки голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 такою мірою, що це унеможливило встановлення результатів волевиявлення виборців.

61. Беручи до уваги всі зазначені міркування, Суд доходить висновку, що рішення про скасування результатів голосування на чотирьох виборчих дільницях слід вважати свавільним і непропорційним до будь-якої легітимної мети, на яку посилався Уряд. Таким чином, у цій справі було порушено статтю 3 Першого протоколу.

62. З огляду на цей висновок, Суд вважає, що немає необхідності розглядати скарги заявника на відсутність у членів окружної виборчої комісії належної безсторонності у зв'язку з оприлюдненим ними зверненням до виборців, на те, що перерахунок голосів 7 квітня 2002 року здійснювався з порушеннями національного виборчого закону, та на порушення схоронності виборчих скриньок. Також немає потреби розглядати посилення Уряду на невичерпання національних засобів юридичного захисту стосовно скарг на упередженість членів виборчої комісії.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

63. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Матеріальна шкода

64. Заявник стверджував, що зазнав матеріальної шкоди у зв'язку з втратою заробітної плати, яку б він одержував у разі обрання його народним депутатом. Він вимагав 144 000 доларів США (107 250 євро) як компенсацію, виходячи з приблизного розміру заробітної плати члена парламенту, яку б він отримував у разі обрання його депутатом.

65. Уряд зазначав, що причинного зв'язку між компенсаційними вимогами заявника та виявленим порушенням немає.

66. Як зазначено в пункті 55 вище, скасування результатів голосування на чотирьох виборчих дільницях безпосередньо призвело до обрання членом парламенту не заявника, а пана Г. Справді, у разі обрання на цю посаду заявник отримував би платню народного депутата.

Однак цих аргументів недостатньо для того, щоб присудити заявлені суми компенсації, оскільки з цих сум має відраховуватися розмір іншого доходу, який заявник, можливо, отримує і який був би втрачений ним у разі обрання народним депутатом, як це мало місце у справі «*Лікуресос проти Греції*» (див. згадане вище рішення у цій справі, п. 64, в якій заявника позбавили можливості й далі здійснювати свої депутатські повноваження). Заявник подав розрахунки щодо платні, яку б він отримував як народний депутат, але не уточнив, яким був би розмір чистих збитків. Тому Суд відхиляє вимоги заявника за цим пунктом.

В. Моральна шкода

67. Заявник вимагав 56 000 доларів США (41 715 євро) як компенсацію за страждання і муки, яких він нібито зазнав унаслідок порушення його виборчих прав.

68. Уряд вважав, що заявлена заявником сума необґрунтована і надмірна.

69. Суд визнає, що внаслідок встановлених порушень заявник справді зазнав моральної шкоди. Отже, керуючись принципом справедливості і беручи до уваги всі обставини справи, Суд присуджує йому 8000 євро за цим пунктом.

С. Судові та інші витрати

70. За цим пунктом заявник не висунув жодних вимог у межах встановленого строку; тому Суд не присуджує компенсації у цьому зв'язку.

Д. Відсотки у разі несвоєчасної виплати

71. Суд вважає, що відсотки у разі несвоєчасної виплати мають визначатися на підставі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Долучає* до суті справи аргумент Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту у зв'язку зі скаргою заявника на неупередженість членів виборчої комісії і визнає, що немає потреби розглядати цей аргумент.

2. *Оголошує* решту заяви прийнятною.

3. *Постановляє*, що було порушено статтю 3 Першого протоколу.

4. *Постановляє, що:*

a) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявникові компенсацію за моральну шкоду в розмірі 8000 (вісім тисяч) євро з урахуванням будь-якого податку в разі стягнення його з цієї суми; сума компенсації має бути переведена в одиниці національної валюти за курсом, чинним на день розрахунку;

b) зі спливом зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названі суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, чинної у відповідний період невиконання цих платежів, плюс три відсоткові пункти.

5. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 7 лютого 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
Секретар

Пеер ЛОРЕНЦЕН
Голова